

BALOGH RÓBERT

Az erdészeti programok mint a sztálinizmus, a globális összefonódások és a helyi hatások csomópontjai, 1945–1956*

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2025.1.4>

A fák és emberek közötti kapcsolat történetére vonatkozó szakirodalom mára igen kiterjedtté vált. Ramachandra Guha és William Cronon révén a környezettörténeti kutatás első jelentős munkái között több olyat találunk, amely az erdőkhöz való viszonyban a helyi lakosság és a gyarmatosító hatalom közötti konfliktusról és ennek pusztító környezeti hatásairól szól.¹ Az erdőtörténet mint kutatási irány a magyar nyelvű szakirodalomban néprajzi munkákban, valamint Imreh István kutatásaiban jelent meg az 1940-es évektől kezdődően.² Hamar világhosszá vált a kutatók számára, hogy a közösségek erdőben való jelenléte, erdőhasználata tükrözi és alakítja a társadalmi hierarchiákat. A jelenleg elérhető szakirodalom formálásában fontos szerepet játszott az is, hogy a 2010-es években lendületet

* Ez a tanulmány a Just Transition Operatív Programon keresztül az Európai Unió pénzügyi támogatásával készült a CZ.10.03.01/00/22_003/0000048 számú "REFRESH – Kutatási kiválóság a régió fenntarthatóságáért és csúcstechnológias iparágaiért" projekt keretében

¹ Ramachandra GUHA: *The Unquiet Woods: Ecological Change and Peasant Resistance in the Himalaya*. Oxford University Press, Berkeley, 1989; William CRONON: *Changes in the Land. Indians, Colonists, and the Ecology of New England*. Hill and Wang, New York, 1983.

² VARGA Anna: *A vadon legeltetése. Fás legelők, erdei legeltetés és pásztorvilág a Bakony és a Balaton vidékén és azon túl*. Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, Veszprém, 2024. 43–47.; BOTH Noémi Zsuzsanna: „A székelyek múltjának marxista feltárásáért”. Programadó írások a szocializmus időszakából. *Certamen V. Előadások a magyar tudomány napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület Szakosztályában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2018. 271–281.

vett humán környezettörténeti gondolkodás újra felfedezett egy már a 20. század legelején a korabeli magyar erdészek által is tárgyalt kérdést, az egyes fák és az emberi közösségek közötti kapcsolatot.³ Ezzel egy időben az erdőgazdálkodást történeti perspektívába helyező, így például azt a nacionalizmussal, a tudományos gondolkodás történetével, valamint a magántulajdonra vonatkozó gondolkodás 19. századi változásaiával összekapcsoló kutatási eredmények száma is jelentősen nőtt, illetve egyre több régiót fedett le.⁴

A magyarországi fásítási kampányok, s ezen belül különösen az 1948-tól induló országfásítási kampány története e három kutatási irány közös halmazában helyezhető el, sőt, az éghajlatról alkotott tudományos elképzelések történetéhez is közvetlenül kapcsolódik.⁵

Sztálini környezetpolitika és globális történeti változások Közép-Ázsiában és Közép-Európában

Az országfásítási program Magyarországon az államszocialista korszak leglátványosabb erdészeti vállalkozása volt. Ennek első fontos mérföldköveként az első ötéves tervről szóló 1949. évi XXV. törvény 33. §-a előírta, hogy a fakitermelést 300 000 köbméterrel kell növelni, és az Alföldön 50 000 kataszteri hold új erdőnek kell megjelennie.⁶ Két évvel később, az 1029/1951. (XI. 30.) számú minisztertanácsi rendelet értelmében valamennyi erdőgazdaságnak nagyszabású fásítási kampányba kellett kezdenie, hogy 1970-re 20,3%-ra növeljék az erdővel borított területek arányát.⁷

³ Lásd például VER Eszter Virág: *Erzsébet-ligetek. Budapesti Negyed*, 2006/2–3. 46–56.; Andrew Fox: *Trees in Ancient Rome. Growing an Empire in the Late Republic and Early Principate*. Bloomsbury, London, 2023. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350237834>.

⁴ Áttekintésért lásd Cheng Li: *Contested Environmentalisms. Trees and the Making of Modern China*. Stanford University Press, Stanford, 2025. 18–22.

⁵ JANKÓ Ferenc: Az „országfásítás” éghajlati vonatkozásai tudománytörténeti visszatekintésben. *Erdészeti Lapok*, 2014/3. 84–85.

⁶ Az 1949. évi XXV. törvény.

⁷ A rendelet szövege: BABOS Imre: *Erdőtelepítés és fásítás. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1951, függelékében található.*

Baboshoz hasonlóan az Országos Erdészeti Főigazgatóság 1959-ben kiadott körlevele a fásítás három prioritását nevezte meg. Először is, olyan erdősávok létrehozása, amelyek a szél és az árvíz okozta károk megelőzésével védik a mezőgazdasági területeket és legelőket. Másodsor, a mezőgazdaságra alkalmatlan földterületeket erdőkkel kellett alakítani, hogy a későbbiekben így termőföldekké váljanak. A harmadik fő célként az út menti és városi területek szépítését, valamint az utak és vasutak hó elleni védelmét emelte ki.⁸ A fásítás, azaz az erdősített területeken kívüli faállományok telepítése a talajerózió megelőzése és a terület vízellátásának javítása révén kedvező kölcsönhatást kívánt létrehozni a fafajok és a mezőgazdasági tevékenységekre szánt földterületeken természetesen növények között. Az országfásítás tehát nem volt egyenlő a kivágott vagy a kopár és talajpusztulással fenyegetett területekre történő erdőtelepítéssel. Az országfásítás legjellemzőbb példái közé tartoztak a mezőgazdasági területekre telepített erdőállományok, amelyek célja a talajerózió megállítása, a mikroklimatikus viszonyok megváltoztatása és ezáltal végső soron a mezőgazdasági termelés növelése volt. A folyópartok szintén a fásítás elsődleges területei közé tartoztak. A fásításokhoz szükség volt vetőmagok gyűjtésére és kezelésére, faiskolákra és olyan technikákra is, amelyekkel ezeket a faiskolákat fejleszteni lehetett. Meg kellett vizsgálni, hogy bizonyos fajok milyen körülményeket igényelnek, és ki kellett deríteni, hogy bizonyos fafajok és fakeverékek mely változatai illeszkednek a legjobban az adott körülményekhez. Ugyanakkor az ipari felhasználásra szánt faanyagot is elő kell állítani.

Habár a két kiváló kutató, a történeti földrajzos Charles Watkins és az erdőökológus Keith Kirby nevével fémjelzett, az európai erdők történetét átfogóan tárgyaló kötet nem foglalkozott vele, a magyarországi országfásítási program az 1945 utáni lokális környezet- és társadalompolitika, a globálisan formálódó tudományos tudás és a geopolitikai viszonyok beszédes csomópontja.⁹

⁸ Uo. 146.; *Erdősítési és fásítási utasítás*. Országos Erdészeti Főigazgatóság, Budapest, 1959. 5–9.

⁹ Keith J. KIRBY–Charles WATKINS (eds.): *Europe's Changing Woods and Forests. From Wildwood to Managed Landscapes*. CABI, Boston–Wallingford, 2015. DOI: <https://doi.org/10.1079/9781780643373.0000>

Az 1950-es évek magyarországi országfásítási programja szovjet hatásra indult el. A szovjet mintáról az *Erdészeti Lapok* névtelen szerzője 1949 legelején a következőket emelte ki:

„A hangsúly nem azon van, hogy 6 000 000 hektár területet beerdősítsenek, hanem azon, hogy a szovjet közgazdaság a kérdést a maga összefüggéseiben vizsgálja. Így meg tudta állapítani azt, hogy a mezőgazdasági termelés jelentős növeléséhez mindennekeelőtt óriási területeket kell beerdősíteni részben szélfogó pász-ták, részben védő erdősávok formájában. Ezek a szelek szárító erejét megtörik, megakadályozzák a homok vándorlásai, megváltoztatják egy bizonyos idő múlva a helyi termőhelyi viszonyokat, ezzel megadják a lehetőséget egy lényegesen magasabb termelékenységű mezőgazdasági kultúra megteremtéséhez. A terv megvalósítása azonban csak szocialista államban lehetséges. Lehet, hogy a fásítás szükségessége másutt is felvetődik a Szovjetunió-n kívül, de ilyen méretű erdősítésre – bizony mondhatjuk – sehol sor nem fog kerülni, mert nincsenek meg a politikai, társadalmi, szakmai és technikai előfeltételei.”¹⁰

1. kép. Viktor Ivanovics Govorkov által 1949-ben készített propagandaplakát, amely Sztálint és a mezővédő erdősávok létrehozásának tervét mutatja. A szöveg: „и засуху победим”, vagyis „Legyőzzük az aszályt is”.

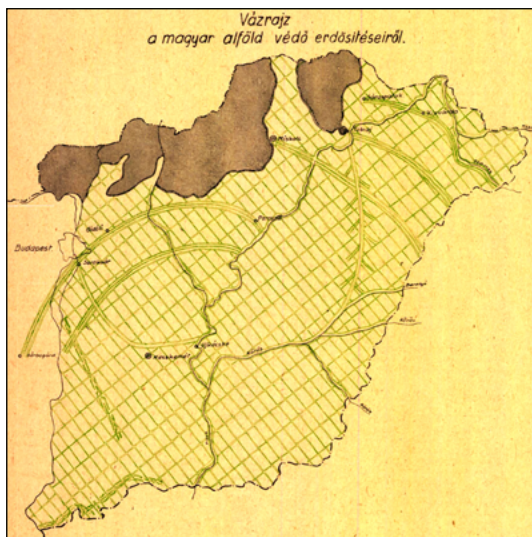
Forrás: wikimedia

¹⁰ *Erdészeti Lapok*, 85 (1949) 1. 1.

A Szovjetunió Kaszpi-tenger körüli területének fásítási térképe fölött gondolkodó Sztálin képét ábrázoló plakát azt az üzenetet közvetíti, hogy az erdősítés stratégiai fontosságú a Szovjetunió számára. A természet átalakításának nagy sztálini terve 1948 őszén született, vagyis alig egy évvel a második világháború utáni éhínség után, amely közvetetten százezrek halálát okozhatta a Szovjetunióban.¹¹

A politikai gépezet napirendjében éppen az éhínség nyomán került kiemelt helyre a nehéz gátak és a fák zászlóaljainak mint a természeti katasztrófák fölötti győzelem megfelelő eszközeinek az ügye. Egy 1951-ben közzétett diasorozat azt mutatja, hogy a Magyar Erdészeti Kutatóintézet szorosban követte a Szovjetunió erdősítés mögött húzódó elképzeléseit.¹² Magyarországon

is fákból álló övekre volt szükség a homok elzárásához és az elsivatagosodás megakadályozásához.

2. kép. LÁDY Géza térképe az alföldi erdősávokról, 1948. Forrás: LÁDY Géza: Alföldfásításunk a szocializmus perspektívájában. *Erdőgazdaság*, 1948/23–24. 12.

¹¹ Nicholas GANSON: *The Soviet Famine of 1946–47 in Global and Historical Perspective*. Palgrave, New York, 2009; Stephen G. WHEATCROFT: The Soviet Famine of 1946–47, the Weather and Human Agency in Historical Perspective. *Europe-Asia Studies*, 2012/6. 987–1005.; FÖCZE János: Két malomkő között. Társadalom és pártszervezés Szépvízen és a Szépvízi járásban (1945–1947). *Múltunk*, 2024/4. 178–219. DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.4.6>.

¹² *Erdőgazdaságunk*. OSA Virtuális Diamúzeum. Forrás: <http://dia.osaarchivum.org/public/index.php?fs=2501&search=2&page=> (Letöltve 2025. 03. 01.)

A mi alföldfásítási feladatunk ugyanaz, mint a Szovjetunióé. Csak méreteiben törpül el a mi Alföldünk a nagy orosz síkság mellett. [...] A szélesebb fő-védőövezeteket az uralkodó szelek irányára merőlegesen kell telepítenünk olyan elhelyezésben, hogy azok védőhatása Alföldünk egész területére kiterjedjen. Lány Géza javaslata szerint véderdőpusztáinkat az ország északkeleti és keleti részeiben körülbelül Szolnok magasságáig kelettől északig hajló körívek formájában, az ettől nyugatra és délre fekvő országrészekben pedig északról nyugatig hajló körív formájában kell vezetnünk.¹³

A nagyszabású magyarországi fásítási program története alkalmas arra, hogy az ország geopolitikai helyzete, a politikai rendszer jellege, valamint a környezettörténet közötti kölcsönhatásokat kutassuk és átgondoljuk, hogy miként beszélhető el a környezetvédelem globális története azokban az időkben, amikor az egymással szemben álló politikai rendszerek azt állították, hogy alapvetően eltérő válaszokat adnak arra, hogy mi a helyes módja az erőforrásokkal való gazdálkodásnak.

A második világháború utáni keletnémet államra összpontosítva Arvid Nelson arra jutott, hogy a Szovjetunió által 1945 és 1954 közötti jóvátételi szállítások olyan mértékű erdőpusztítást eredményeztek, amely sokkal rosszabb volt, mint ami a náci iparosítás és a második világháború idején történt. Az 1946–1947-es rendkívül hideg tél pedig a lakosságot kényszerítette arra, hogy minden elérhető fát kivágjon.¹⁴ Más kutatók, így

¹³ LUNCZ Géza: Országfásítás tervgazdaságunkban. *Természet és Technika*, 1949/9. 521–530.

¹⁴ Arvid NELSON: *Cold War Ecology. Forests, Farms, and People in the East German Landscape, 1945–1989*. Yale University Press, 2005. 42–43. és 49. DOI: <https://doi.org/10.12987/yale/9780300106602.001.0001>; Paul JOSEPHSON: War on Nature as Part of the Cold War: The Strategic and Ideological Roots of Environmental Degradation in the Soviet Union. In: John R. McNEILL–Corinna R. UNGER (eds.): *Environmental Histories of the Cold War*. The German Historical Institute, Washington, 2010. 21–50.; Doubravka OLŠÁKOVÁ: Environmental History, East European Societies, and Totalitarian Regimes. In: Doubravka OLŠÁKOVÁ (ed.): *In the name of the Great Work. Stalin's Plan for the Transformation of Nature and its Impact in Eastern Europe*. Berghahn, Oxford, 2016. 290–302. DOI: doi.org/10.1515/9781785332531-008; Paul JOSEPHSON: The Stalin Plan for the Transformation of Nature, and the East European Experience. In: Doubravka OLŠÁKOVÁ (ed.): *In the name of the Great Work*. I. m. 1–42. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781785332531-004>.

Paul Josephson és Doubravka Olšáková is azt találták, hogy az évtized mérhetetlen környezeti károkat okozott a Szovjetunióban és a tőle függő közép-európai országokban. Vitathatatlan, hogy a szovjetizációnak, és ezen belül a sztálini természetátalakító terveknek különleges jelentősége van egész Eurázsia környezet-története és környezeti katasztrófái szempontjából, ily módon az is világos, hogy direkt kapcsolat van az 1945 utáni közép-európai és már a második világháború előtt megindult nagyszabású tájátalakítással és környezeti hatással járó közép-ázsiai programok között. Ez azért fontos, mert Közép-Ázsiában találjuk a természetátalakítás úgynevezett nagy sztálini terve történetének leglátványosabb példáit. A beavatkozás egyik súlypontja ugyanis a közép-ázsiai gyapottermelés vízigényének kielégítése volt. Az Aral-tó pusztulása világszerte ismert lenyomata ezeknek a nagyszabású folyóeltereléseknek.¹⁵ A másik fő cél a folyók energiatermelésre való felhasználása volt, s e tekintetben a termékeny, a kirgiz, tadzsik és üzbég területek metszéspontjában fekvő Fergana-völgy volt a központban.¹⁶ A Sztálin halálát követő időszakban született tervek szerint az itt megtermelt energia elsősorban az alumíniumgyártó üzemek kiépítésének alapjául szolgált volna.

A természetátalakítás nagy sztálini tervének legismertebb vizuális ábrázolásán az egyenruhás és pipázó Sztálin a Kaszpi-tengertől északra és nyugatra húzódó erdősávok térképe fölé hajol. Vagyis a fásítás a terv lelkéhez tartozott. A Magyarországon, Csehszlovákiában és Romániában megjelent korabeli folyóiratok alkalmanként beszámoltak a közép-ázsiai földhasználat változásairól. A híradások az Üzbegisztánban és Tadzsiszisztánban

¹⁵ Maya K. PETERSON: *Pipe Dreams. Water and Empire in Central Asia's Aral Sea Basin*. Cambridge University Press, Cambridge, 2019. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108673075>

¹⁶ Flora ROBERTS: A Controversial Dam in Stalinist Central Asia: Rivalry and "Fraternal Cooperation" on the Syr Darya. *Ab Imperio*, 2018/2. 117–143. DOI: <https://doi.org/10.1353/imp.2018.0030>; Flora ROBERTS–Jeanne FÉAUX DE LA CROIX. Big dam biographies in Central Asia: Tracing goals, actors, and impacts from World War II to the present day. In: Stefan DORONDEL–Stelu SERBAN (eds.): *A New Ecological Order: Development and the transformation of nature in Eastern Europe*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2022. 156–176. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv2dzzqnk.12>

gyorsan bővülő vízenergia-hasznosításról és öntözésről szoltak, s ezeket úgy mutatták be, mint annak példáit, hogy a Szovjetunió által uralt térségben élők előnyöket élveznek. Így például a népszerű magyarországi tudományos ismeretterjesztő hetilap, az *Élet és Tudomány* egyik alapító szerkesztője, Vécsey Zoltán 1952 végén lelkesen beszélt arról, hogy a Fergana-völgyet sikerült teljes értékű oázissá alakítani, amelyet különböző fafajok, köztük nyárfák őriznek:

A repedezett takírok és a csonka ürmös bokrok világából egyszerre bontakozik ki a termővé vált sivatag: a Szovjetunió eddigi legnagyobb ember alkotta oázisa. A fák árnyékot vetnek. A boltívek mentén nyárfák, tiszafák és eperfák hosszú sorai. Az utak mentén tölgyfák koronái. A szántóföldeket gyapotföldek és lucernaföldek borítják.¹⁷

A közép-ázsiai botanikus kertekről szóló híradások rávilágítanak a fásítás és az erdészeti kutatások és kísérletek közötti kapcsolatra az államszocialista időszakban, valamint arra, hogy az egyes fafajokkal végzett kísérletek milyen hatalmas területet érintettek. A romániai magyarság napilapja, a *Romániai Magyar Szó* 1951 áprilisában egy bizonyos V. Uljanovszkaja írását közölte a szovjet Tádzsikisztánban folyó tudományról, amelyben a szerző megállapította:

A Tádzsik Köztársaság fővárosában van a Tudományos Akadémia botanikus kertje. Ebben megtalálhatók a déli pálma, a gumicserje, valamint az északi növényzetek is. Az intézet második botanikus kertje a Gorno-Vadahsánszkájái tartományban van, 2320 méterre a tenger színe felett. Ebben a kertben barackot, epret, almát, körtét, dohányt és egyéb gyümölcsöt termelnek. Több ezer csemetét kapnak a kerttől a környező kolhozok. A Pamír hegység lakói értékelik és szeretettel gondozzák botanikus kertjüket. Több mint nyolc kilométer hosszú öntözőcsatornát ástak a kert öntözéséhez.¹⁸

Megtudjuk, hogy Khorog városában az 1940-es évektől kezdve botanikus kert működött, amely a szovjet időszakban

¹⁷ VÉCSEY Zoltán: Fergana, a boldogság völgye. *Élet és Tudomány*, 1952. december 24. 820.

¹⁸ *Romániai Magyar Szó*, 1951. április 18. 4.

a tádzsikisztáni mezőgazdaságban használt gyümölcsfajták és gyorsan növő fák termesztésének meghatározó kísérleti állomása volt. Tekintettel a térségre jellemző vízhiányra, a gleccserek által táplált folyók összefolyásánál található Khorog városa stratégiai helyen feküdt a Pamíron átmenő útvonal mentén, amely kulcsfontosságú volt a Közép-Ázsia fölötti orosz uralom kialakításában, majd a Szovjetunió hatalmának fenntartásában is.

A hazai irodalomban Palasik Mária és Borvendég Zsuzsanna természetátalakító törekvésekről írt munkája tárgyalta a fásítási programot is. Azt a késő sztálini időszak liszenkóizmusának, vagyis áltudományos akarnokságának példajaként mutatták be, amely azonban abban a tekintetben kivételes volt, hogy más projektekkal ellentétben sikerrel végződött.¹⁹ Ez az álláspont azonban figyelmen kívül hagy néhány fontos körülményt.

Az 1945 utáni korszak az egész bolygón a nagy felgyorsulás korszaka, vagyis ekkor lépte át és hagyta messze maga mögött a teljes emberi népesség által kibocsátott szennyező, illetve üvegházhatású anyagok mennyisége, valamint az erőforrások használata a fenntartható szintet. Jóllehet a vasfüggöny fogalma elsősorban megosztottságra utal, a második világháború utáni Magyarországon a biológiai fenntarthatóságra, földhasználatra és a tájra vonatkozó új elképzelések globális mintákba ágyazódtak. Az 1954-ben az indiai Dehradunban tartott negyedik Erdészeti Világkongresszuson a vidék és a városok közötti kapcsolatok és a népességnövekedés kérdései kerültek napirendre. Ez a kongresszus a védelemre, a kezelt erdők területének kiterjesztésére és az új puhafafajok gyors termesztésére is összpontosított. Emellett a fásítás is bekerült a globális napirendbe. Philipp V. Cardon, az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO) főigazgatója a kongresszuson mondott beszédében így fogalmazott:

A szélfogók és a fából álló védősávok ma már korántsem elhanyagolható jelentőségűek; ellenkezőleg, az értékükre vonatkozó kutatások és a néha grandiózus helyszíni projektek egyre in-

¹⁹ PALASIK Mária–BORVENDÉG Zsuzsanna: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon 1948–1956*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. 53–54.

kább előtérbe kerülnek; de a gazdálkodó, még a kisgazda is egyre inkább érdekelt abban, hogy gazdaságában legyen egy kis fásítás, akár egyetlen fa vagy szegély, amely néhány év alatt hasznos jövedelmet hozhat.²⁰

Amint az utóbbi évtized kutatása felszínre hozta, több sajátosan kommunistának tartott nagyberuházás a korban globálisan elterjedt válaszok változata volt.²¹

A fenntarthatatlanság korának történeti elemzésekor fontos, hogy a gyorsulást ne kezeljük a megelőző időszaktól teljesen izoláltan, vagyis olyan szempontokat is emeljünk ki, amelyek a nagy felgyorsulás jelenségeit a korábbi évszázadokhoz és évtizedekhez kötik. A hazai országfásítási program, a szintén 1948-ban kezdett csehszlovákiai párjához hasonlóan, korszakos változások és évszázados folytonosságok tükré egyben.²² A közép-európai országok erdészeti programjainak 19. századi és 20. század eleji múltja mellett számolnunk kell egy még nagyobb léptékű tudománytörténeti kerettel is. Az erdőknek a talaj termékenyen tartásában játszott szerepére vonatkozó tudás az 1940-es évekre már több évszázada formálódott. A fák segítségével végzett talajmegőrzés ekkoriban alkalmazott technológiáira jelentős hatást gyakorolt a brit, francia, orosz, illetve szovjet birodalmak távoli vagy trópusi területeinek elsivatagosodása elleni fellépés.²³

²⁰ Forests and economic development. The Role and Place of Forested Areas in the General Land Economy and Economic Development of a Country. *Unasylva*, 8/3 (1954) Forrás: <http://www.fao.org/docrep/x5372e/x5372e04.htm#TopOfPage> (Letöltve: 2025. 03. 01.).

²¹ Kate BROWN: *Gridded Lives: Why Kazakhstan and Montana Are Nearly the Same Place*. In: *Uó: Dispatches from Dystopia: histories of places not yet forgotten*. University of Chicago Press, Chicago, 2015. 97–133. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226242828.001.0001>; Andy BRUNO: *The Nature of Soviet Power. An Arctic Environmental History*. Cambridge University Press, Cambridge, 2016. 73–77. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316534762>

²² Doubravka OLSÁKOVÁ–Arnošt ŠTANZEL: *Kafkaesque Paradigms. The Stalinist Plan for the Transformation of Nature in Czechoslovakia*. In: Doubravka OLSÁKOVÁ (ed.): *In the name of the Great Work*. I. m. 63–67. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvr6962g.7>

²³ Jean Baptiste FRESSOZ–Fabien LOCHER: *Chaos in the Heavens. The Forgotten History of Climate Change*. Verso, London, 2024. 22–33.; Paul WARDE: *The Invention of Sustainability: Nature and Destiny, 1500–1870*. Cambridge University Press, Cambridge, 2018. 228–264. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781316584767>;

Ahogy Stephen Brain és Elena Kochetkova bemutatták, a Szovjetunióban folyó, valóban egyedi erdészeti politika távolról sem korlátozódott liszenkőista kísérletekre.²⁴ A társadalom- és humántudományi szakirodalomban Salvatore Engel-Di Mauro kutatásai tisztázták, hogy a Szovjetunióban a talajtant illetően különösen fontos eredmények születtek a második világháborút megelőző évtizedekben. Sőt, mivel a Szovjetunióban a kutatók és mérnökök komplex környezetgazdálkodási stratégiát fogalmaztak meg, az átalakítások egy része akár fenntarthatóbb is lehetett volna, mint a piacgazdaságokban született megoldások.²⁵

3. kép. Kerékpárosok az akácfasor alatt, Kunszentmiklós, 1949.

Forrás: Fortepan / Adományozó: Kovács Márton Ernő

Bernd-Stefan GREWE–Richard HÖLZL: Forestry in Germany, c. 1550–2000. In: Richard HÖLZL–K. Jan OOSTHOEK: *Managing Northern Europe's Forests. Histories from the Age of Improvement to the Age of Ecology*. Berghahn, New York, 2018. 15–65.

²⁴ Elena KOCHETKOVA: *The Green Power of Socialism. Wood, Forest, and the Making of Soviet Industrially Embedded Ecology*. MIT Press, Boston, 2024. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/15148.001.0001>; Stephen BRAIN: *Song of the Forest. Russian Forestry and Stalinist Environmentalism, 1905–1953*. Pittsburgh University Press, Pittsburgh, 2011. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt5hjn2f>

²⁵ Elena KOCHETKOVA: I. m.

Az országfásítás története a hosszú időtávú vidéktörténet része is egyben. Magyarországon 1945 tavaszától az erdészeti igazgatás egyszerre volt színtere és lenyomata a földtulajdonosi viszonyok hirtelen felülről lefelé végrehajtott átalakításának és az ezt elkerülhetetlenül követő helyi szinten jelentkező feszültségeknek és szakmai bizonytalanságnak, valamint a sztálinista mérnöki programoknak és a desztalinizáció hatásainak. Az 1945 utáni földreform és kollektivizálás története az államszocialista rendszer legerőszakosabb aspektusai közé tartozik, gyakran maradandó generációs traumát hagyva azokban az országokban, ahol a kollektivizálást végrehajtották.²⁶ A földreform végrehajtása során a helyi döntéseket gyakran a Magyar Kommunista Párt tagjai vagy hívei irányították olyan inkompetens módon, hogy az illetékes felügyeleti szervek a döntések nagy százalékát hatályon kívül helyezték azzal az indokkal, hogy azok nem vették figyelembe a földreformról szóló törvényt. A Romániában és Csehszlovákiában végrehajtott két világháború közötti földreformokhoz hasonlóan a magyar példa is inkább szólt a célzott elitcsoportok anyagi bázisának aláásásáról, mint az életképes agrárgazdaság megteremtéséről.²⁷ Az erdőgazdálkodás területén a változások korán bekövetkeztek, miközben a Dunántúl számos területén még dúltak a harcok. A kormány 1945 márciusának közepén kiadott rendelete a nagybirtokok uralmának megszüntetéséről elrendelte, hogy a hűsz kataszteri holdat meghaladó erdőterületeket államosítani kell, és ezt követően állami erdőgazdaságok kezelésébe kell adni. Ezek a változások az erdőtulajdonosok és az állam közötti, 1918 és 1935 között megszületett kompromisszumot követő egy évtizeden belül

²⁶ Radu SORIN–Cosmin BUNDEANCA: *Countryside and Communism in Eastern Europe: Perceptions, Attitudes, Propaganda*. LIT Verlag, Berlin, 2016; Constantin IORDACHI–Arnd BAUERKÄMPER (eds.): *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*. CEU Press, Budapest, 2014. DOI: <https://doi.org/10.1515/9789633860489>; Martha LAMPLAND: *The Value of Labor. The Science of Commodification in Hungary, 1920–1956*. University of Chicago Press, Chicago, 2016. 203–222. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226314747.001.0001>

²⁷ CSIKÓS Gábor–HORVÁTH Gergely Krisztián–Ö. KOVÁCS József (szerk.): *A vidék szovjetizálása*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2023. 59–90.

történtek, sőt a földhasználat jogi kereteinek az 1860-as években a jobbágy és földesúr státusz felszámolása során történt drámai átalakítása óta ekkor még mindössze kétgenerációnyi idő telt el. Ez az a keret, ami miatt a desztalinizáció, vagyis a Nagy Imre-kormány programja és erdészeti rendelkezései nem kerülhetők meg vagy ugorhatók át az országfásítás tárgyalása során.

Sztalinizáció és desztalinizáció egy országban

Az 1954 tavaszán Magyarországon kiadott erdészeti tárgyú minisztertanácsi rendeletek a fásítás előnyeiről és korlátairól kialakult szakmai-tudományos konszenzus és a Nagy Imre által sarokpontnak tekintett jóléti vidékpolitikai változtatások közötti egyensúlykeresést tükrözik. A rendeletek hátterét a 20. század egyik drámai eseménysora, a Sztálin halálát követően a Szovjetunióban és következőképp a keleti blokk országaiban is végbemenő politikai irányváltás és hatalmi harc adták. Amint az közismert, Magyarországon a desztalinizáció elsőként Nagy Imre 1953. júniusi miniszterelnöki kinevezése nyomán a nagyipari beruházások hátrébb sorolása, az internálótáborok megszüntetése mellett a rezsim agráriumban és vidéki társadalomban játszott szerepének újragondolását is jelentette. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek kényszer útján történő szervezése évekre lekerült a politikai prioritások listájáról, és az erdőgazdálkodás céljai is új perspektívába kerültek. A desztalinizáció nem jelentette a Nagy Sztálini Természetátalakítási Terv miatt futó tájátalakító és biológiai programok gyors lezárását, de irányváltást e tekintetben is hozott.

A sorrendben első témánkba vágó, Nagy Imre aláírásával megjelent minisztertanácsi rendelet (1028/1954) még inkább a folytonosságot jelentette, amikor a politikai tömegszervezetek és a helyi közigazgatás fásítási programban játszott szerepének növelését célozta. Az 1954. májusi rendeletek azonban új kereteket adtak az erdőgazdálkodásnak. A rendeletcsomag magában foglalta az erdészeti szervezet megújítását, de célja – illeszkedve a kormányprogram alapvető logikájába – a vidéki lakosság

életszínvonalának javítása volt. A második, hivatalosan „a fanyaggal való ellátás megjavításáról” szóló (1038/1954) rendelet leginkább a tüzelőhiány tükre volt: a települések belterületén levő beteg fákat és a rontottnak minősített füzéseket ki lehetett vágni, sőt az ipari minőségűnek gondolt kivágott belterületi fa helyett tűzifát kellett biztosítani a tulajdonos számára. A szakmai körökben sokat emlegetett 1040/1954. számú minisztertanácsi rendelet több oldalon keresztül vázolja az erdészet programját, az 1089/1954. számú rendelet pedig az Országos Erdészeti Főigazgatóság létrehozásával viszonylagos autonómiát adott az erdészeti igazgatásnak a Földművelésügyi Minisztériumon belül.²⁸ Az 1954. május 27-i dátummal megjelent „Az erdőgazdasági termelés fejlesztéséhez szükséges intézkedésekről” szóló rendelet megállapította, hogy kapcsolat van a fásítás népszerűtlensége és a tulajdonviszonyok erőszakos átalakítása között: a közbirtokossági és községi erdők túl gyors ütemű állami kezelésbe vétele jelentős mértékben csökkentette a lakosság fával való ellátottságát. Világos, hogy az 1038/1954-es rendelet nyomán beszűntetett gyakorlatok, mint a nem állami tulajdonban lévő erdőkben, facsoportokban és faszorokban gyakorolható fahasználat erős korlátozása, valamint a kötelező faeladás, a korábbi években érdektelenné tette a lakosságot a fásításban. A fenti rendelet a vidéki lakosságnak engedményeket tett a mellékhasznalatok, vagyis a legeltetés és gyűjtögetés terén. A jogszabály mindezek mellett a vágások szakszerűségének növelését, az ültetvénytípusú telepítés visszaszorítását, valamint az akác- és nyárfaállományok területének gyors növelését is előírta.

Az intézkedések között olyat is találunk, amelynek célja az volt, hogy a helyi szinten jelen levő szereplőket tegye érdekeltt a országfásításban. „Mezővédő erdősávok létesítésénél és lege-

²⁸ Az erdészetért felelős minisztérium intézményi megjelölése 1946 óta többször is változott. A Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek (MÁLLERD) a Földművelésügyi Minisztériumnak az állami tulajdonú erdők kezeléséért, valamint a regionális erdőgazdasági üzemek tevékenységének felügyeletéért, tervezéséért és koordinálásáért felelős osztálya volt 1946 és 1949 között, amelynek feladata az erdők államosításának végrehajtása volt. Az erdészeti igazgatás először a Földművelésügyi Minisztériumhoz (FM), majd 1952–1953-ban a rövid életű Állami Gazdaságok és Erdők Minisztériuma (ÁGEM) alá tartozott.

lőfásításoknál kézi forgatás esetén kat. holdanként 600 Ft, gépi munka esetén a gépi munka költségeire hosszú lejáratú hitelt kell biztosítani. A telepítést követő 5 évben – ha a gondos ápolás eredményeként az állomány eredése és fejlődése megfelelő – az erdőtelepítő állomás javaslata alapján a vetőmag, illetve csemete és suháng árára folyósított kölcsönt törölni kell.”²⁹

A Nagy Imre-kormány erdészeti tárgyú rendeletei összességében a normalitás iránti igényt fejezte ki, hogy a korábban az erdészeti igazgatás és a helyi lakosság kapcsolatát feszültté tevő és a faellátás szintjét rontó intézkedéseket kivezesse, s ezzel egy időben az anarchia irányába tartó diktatórikus mindennapokat igyekezett a kiszámítható és szakszerű irányba terelni az erdőgazdálkodásban is.

4. kép. Munkások rakodják az akácát, Csévharaszt 1972.

Forrás: Fortepan / Péterffy István

²⁹ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1.053/1953. (IX. 19.) számú határozata. A termelészövetkezetek megszilárdítása és a termelészövetkezeti tagok anyagi jólétének növelése érdekében nyújtott további kedvezmények. In: BARÁTH Magdolna–GECSENYI Lajos (szerk.): *Nagy Imre első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. I. 1953. július 10. – 1954. január 15.* Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 547.

A desztalinizáció a keleti blokk tudománypolitikájára is hatással volt, és így közvetlenül érintette az erdészetet is. 1954 közepén a *Pravda*, a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának hivatalos szócsöve egy olyan cikket közölt, amely a tudományos szervezeteket tevékenységük fokozására szólította fel. Ez a Nagy-kormány új erdészeti programjának meghirdetése idején a Magyar Erdészeti Egyesülethez is eljutott.³⁰ Mind a fent említett *Pravda*-cikk, mind az autonómia új szintje azzal függött össze, hogy 1955-re megszűnni látszott az a meggyőződés, hogy az elszigeteltségre van szükség. Kalmár Melinda amellett érvel, hogy míg Sztálin tervei nem vették figyelembe azt, hogy éppen az 1950-es évektől technológiai és tudományos forradalom zajlott, Hruscsov tisztában volt azzal, hogy ez egy kihívás, amire választ kell adni.³¹ 1956 szeptemberében Berlinben találkoztak Bulgária, Románia, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, az NDK és a Szovjetunió tudományos ernyőszervezeteinek küldöttségei, és úgy döntöttek, hogy a csereprogramokat és tanulmányutakat gyakoribbá kell tenni, továbbá a nemzeti küldöttségeknek össze kell hangolniuk tevékenységüket a nemzetközi szervezetekben.³² A fellendülő, keleti blokkon belüli kooperációban megvalósuló nemzetközi erdészeti programokat külön tanulmányban érdemes elemezni. Itt csak az 1956. szeptemberi budapesti nyárfa tematikájú konferenciára utalok, amely látványosan vetett véget a magyarországi erdészet néhány éves elszigeteltségének, s egyben utat nyitott a papíripar szempontjából kulcsfontosságú nyárfa betegségeinek megértéséhez.

³⁰ Az Országos Erdészeti Egyesület Wágner Károly Könyvtárában őrzött egyesülettörténeti iratanyag (WKK OEE), 544/1954, 2/1954. kötet.

³¹ KALMÁR Melinda. *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer, 1945–1990*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014. 160–166.

³² WKK OEE, A műszaki-tudományos szervezetek 1957. szeptember 17–19-i berlini ülésével kapcsolatos előzetes tájékoztatás, 2/1957.

Az országfásítási program mint politika a Rákosi-korszakban

Az országfásítási program a háború előtti és utáni erdészeti programok és a sztálinizmus által az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején támasztott politikai igények közötti folytonosság csomópontjában állt. A nagyarányú fásítás mellett érvelő kiadványok azt állították, hogy a háború előtti politikai és gazdasági rendszer volt a fő felelős az erdők kimerüléséért, mivel a kapitalizmus az erdőkben jövedelemforrást látott ahelyett, hogy a termelőkapacitás növekedésének szerves részeként tekintett volna rájuk. Az új rendszer erdőgazdaságát magyarázó tankönyvek és könyvek azonban rendszeresen megjegyezték, hogy a két világháború közötti időszakban több személyiség több évtizedes kutatásokat szentelt a kérdésnek.³³ Az 1948–1949-es javaslatokban még az szerepelt, hogy a fásítást koordináló állami bizottságok és közigazgatási állások létrehozására vonatkozó formális hatáskörüket az 1935. évi erdőkről és természetvédelemről szóló törvényből (1935. évi IV. sz. törvény) merítsék.³⁴ Magyar János az ország egész területére kiterjedő fásítás megvalósításáról szóló modellje több évtizeddel korábbi tanulmányokra is támaszkodott.³⁵

Az egyének közötti munkaverseny sztálinizmusban játszott szerepét hangsúlyozva egy Erdei Ferencnek küldött levél alapján Martha Lampland felveti, hogy a tölgymakkgyűjtésre vonatkozó verseny az első magyarországi tömegmozgalom volt, amit a rezsim életre hívott.³⁶ 1949 őszére az országfásítási terv minden állampolgárt megcélzó népi programként jelent meg, különös hangsúlyt fektetve a fiatal nemzedékek részvételére. A tervezés intézményi anarchiája és a növekedést mutató számok iránti igény közepette Rákosi egypárti állama a „régí” rendszerrel való

³³ *A mezőgazdasági szakképzés tankönyvei – Erdőgazdasági szakma.* Mezőgazdasági Minisztérium, Budapest, 1962.

³⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára (MNL HML) XXIX. 601 3.d.

³⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K-XIX-A-16-a 8710/1949.

³⁶ Martha LAMPLAND: I. m. 293. 32. lj. A Lampland által megadott hivatkozás: MNL OL 76. 54/56. 35. 1949. aug. 3.

szakításból és egy nagy szovjetizációs hullámból vezette le saját tekintélyét. Ennek eredményeként az országfásítási program a különböző szervezetek közötti verseny színtere volt a politikailag releváns mozgósító szerep átvételéért. A propagandatevékenységek és a nyelvezet a groteszkig túlzónak tűnhet, a kortársak számára az ezekben való részvétel vagy az ezekből való kiszorulás jelenthette a különbséget a nélkülözés és a karrier között. Az országfásítás politikai jelentőségének köszönhetően a kampányban való részvétel a közigazgatási hierarchiában való előrehaladás és a politikai hírnév megszerzésének egyik lehetséges eszköze volt. Ebből adódóan személyes és intézményi konfliktusok is felmerültek. Annak ellenére, hogy az Országos Erdészeti Egyesület (OEE) a fásítási kampány főszereplőjeként mutatkozott be 1949-ben, mégis ellenfelekre talált az államigazgatáson belül.

Mint az *Erdészeti Lapok* 1949-ben hirdette, „október 16-án, vasárnap, az Erdők Napján a fiatalok – fiúk és lányok – példás rendben kivonultak a vaskapui erdőbe, ahol a Rákosi Mátyásról elnevezett erdőrésszel elültetésével megindították az öt-éves országfásítási tervet”.³⁷ A gimnázium igazgatója, Kollwentz Ödön, az OEE jeles tagja volt, aki hivatalos levélben tájékoztatta a tagokat a közelgő jubileumi ünnepségről, az iskola huszonötödik évfordulójáról. Valójában az OEE már az 1949. szeptemberi hivatalos indító esemény előtt aktívan támogatta a fásítást.³⁸ Az egyesület az újságírókat arra kérte, hogy segítsenek a fásítási kampányban részt venni hajlandó helyi hatóságok hálózatának kiépítésében. Ennek a törekvésnek volt köszönhető, hogy a téma egy neves rádiós újságíró, Kilián Zoltán által készített *Daloló erdőjárás* című rádióműsorban is megjelent.³⁹ Jabláczy Sándor, az egyesület titkára leveleket küldött a könyvkiadással foglalkozó államosított cégeknek, kérve tőlük hirdetések és a fásításról szóló brosúra további példányait.⁴⁰ Az ilyen hálózatépítési erőfeszítések eredményeként az egyesület közvetlen kapcsos-

³⁷ Az esztergomi erdésziskola jubileumi ünnepségei. *Erdészeti Lapok*, 1949/11. 264–265.

³⁸ WKK OEE, 1/1949. csomó, 236/1949.

³⁹ WKK OEE, 1/1949. csomó, 172/1949.

⁴⁰ WKK OEE, 1/1949. csomó, 201/1949.

latot létesített azokkal az önkormányzatokkal, amelyek korán jelezték érdeklődésüket a fásítás iránt.

Néhány héttel korábban, 1949 augusztusában, az OEE a Dél-Alföld legnagyobb városában, Szegeden tartott első vándorgyűlésén nagy nyilvánosság előtt fejezte ki azon szándékát, hogy a fásítás koordinálásában és tervezésében jelentős szerepet kíván vállalni.⁴¹ Az egyesület elnöke megnyitó beszédében rámutatott, hogy az egyesület legkiemelkedőbb feladata, hogy propaganda-munkát végezzen az ország dolgozói és gazdálkodói körében, és megértesse velük, hogy a fával borított terület 12%-ról 20%-ra való növelésével mindenki jól jár. Érdeke ez a mezőgazdaságnak, mivel az éghajlati változásokat idézi elő, és védi a termőföldeket, a fa erőforrást jelent az ipar számára, és tüzelőt biztosít, ráadásul az erdők a szabadidő és a pihenés színhelyei is. Haracsi Lajos beszéde második részében kitért az Alföldön telepítendő fafajokra. Hangsúlyozta, hogy a régió része annak a nagyobb földrajzi övezetnek, amely Kelet-Ukrajnáig és Oroszorszáig ér, és amelyben a juhar, a nyír és a kőris dominál.⁴²

Az egyesület elnöksége különböző tervekkel készített az országfásítás társadalmi mozgalmának megteremtéséről, egy hosszú körlevélben kapcsolattartókat kért az önkormányzattól, és egy Finnországból ismert modellt alapján távoktatási hálózat létrehozását is tervezte. Mindemellett az is felmerült, hogy kisipari szövetkezetek bevonásával a Budapestről Szegedre vezető főút mentén ültessenek fákat.⁴³ Az egyesület 1949 májusában felhívást tett közzé az *Erdészeti Lapokban*:

A legkisebb helységben is legyen egy ember, akit kineveznek az erdő gondozására. A következő években mindenütt fákat kell ültetni, ahol csak lehet. Ehhez mindenkinek a képességei szerin-

⁴¹ Az eredeti terv az volt, hogy Szilvásváradon rendezik meg a konferenciát, mivel a helyi erdőszet önként jelentkezett, de szimbolikus lépésként Szegedre helyezték át, ezzel is hangsúlyozva az Alföld fásításának fontosságát és azt, hogy az egyesület tudatában van ennek.

⁴² WKK OEE, A szegedi ülés jegyzőkönyve, 1949. augusztus 15., 2/1949. kötet.

⁴³ A társadalmi hatásokkal foglalkozó munkacsoport programja. WKK OEE, 2/1949. évf. számozatlan.

ti segítségére szükségünk van. Tavasszal a *Pravda*, a legnagyobb szovjet napilap hetekig tárgyalta az orosz biológia álláspontját, és vitára bocsátotta azt. Azzal, hogy nyilvánosságra hozzuk öt-éves tervünket, azt szeretnénk, ha mindenki hozzászólna, megvitatná, és dolgozna a megvalósításán, mert az erdő a közösségé, tehát mindenki ügye. Kérjük, ha bármilyen ötlete és akarat van akár egyetlen fa létrehozására vagy védelmére is, forduljon az Országos Erdészeti Egyesülethez.⁴⁴

Egy másik levéltervezetben a testület hangsúlyozta, hogy a faimportra fordított pénz 1948-ban a magyarországi könnyűipar teljes költségvetésével volt egyenértékű, így az anyagi források hiánya nem lehet kifogás arra, hogy ne indítsanak el egy nagyobb fásítási tervet.

Azonban az állami intézmények nagyon kevés magas rangú tisztviselője jelent meg a találkozón, s ez azt mutatta, hogy az OEE célzott szerepei ellenállásba ütköztek. Egy 1949. szeptember végi keltezésű levélben az egyesület egyik tagja megjegyezte, hogy „[a]mi az ország fásítását illeti, kár, hogy a tömegszervezetek kiszorultak erről a területről, bár ígéretes volt, és nagy reményeket fűztünk hozzá”.⁴⁵ Az Erdészeti Egyesület elnöke 1949. augusztusi beszédében nem említette, hogy lesz Országfásítási Bizottság, így nem is ennek keretében képzelte el az egyesület tevékenységét. Ez utóbbi bizottság volt azonban az, amely 1949 októberében hivatalosan jóváhagyta a Szovjetuniótól kapott minták alapján kidolgozott terveket, és az OEE-től független hálózatot hozott létre a helyi társadalom mozgósítása céljából.⁴⁶ E bizottságok elsődleges célcsoportjai a fiatal generációkat elérő tömegszervezetek voltak.

Kitapintható, hogy a korabeli erdészeti igazgatás egyik fajsúlyos szereplője, Osváth István az egyesülettel ellentétes nézeteket vallott az országfásítás, a mozgósítás és a tudás rendszeren belüli helyéről. Osváthot 1949. április 1-jén nevezték ki az Erdőközpont

⁴⁴ OSVÁTH István: Erdőgazdaságunk a tervgazdálkodás útján. *Erdészeti Lapok*, 1949/5. 110.

⁴⁵ WKK OEE, 2/1949. csomó, 268/1949.

⁴⁶ BENEDEK Attila: Makkgyűjtés–országfásítás. *Erdészeti Lapok*, 1949/10. 217–218.

igazgatóhelyettesévé. Ezzel nagyjából egy időben tagja lett az *Erdészeti Lapok* szerkesztőbizottságának is, amelyet szorosabb ellenőrzés alá vontak. 1949 májusában Jablánczy Sándor, az egyesület titkára amellelt érvelt, hogy a Földművelésügyi Minisztériumon belül külön erdészeti osztályra van szükség, amely biztosítja az erdészet szempontjainak érvényesítését:

Ma azonban a mezőgazdasági igazgatóságon belül, amely a fejlődés során értékes koordináló szerv, ki kell építeni a megfelelő önállósággal ellátott erős erdészeti osztályt. Csakis ez az erdészeti osztály tud a népi demokráciákkal kötött elvi együttműködés szellemében dolgozni. Az idegen növénytermesztési osztályba szorított erdészeti szakelőadó az erdészetnek túlságosan szűk keret és ez a megoldás bürokratikus nehézségeket rejt magában.

Szerinte egy ilyen osztálynak kellene felügyelnie a miniszterhez csak lazán csatolt Erdészeti Központ működését.⁴⁷ Ebben az időben Jablánczy az OEE-nél betöltött pozíciója mellett az Erdészeti Központon belül a tervezési osztály vezetője volt.

1949 decemberében Osváth azon irányvonal szerint érvelt, amelyet Rákosi a szakértőkkel kapcsolatban általánosságban követett: szerinte a szakmaiságra, szakértelemre való hivatkozás gyakran a politikai látásmód hiányának a jele volt. Osváth cikkében egyáltalán nem említette az egyesületet, bár kifejtette azt a módszert, amellyel a fásítás ügye köré tömegeket gyűjtöttek.⁴⁸ A nézeteltérés két évvel később drámaibb formában mutatkozott meg. Ekkor Molnár István, az Erdészeti Központ vezetője arról tájékoztatta az egyesületet, hogy a Földművelésügyi Minisztérium betiltotta az *Erdészeti Lapok* kiadását. Az utolsó számban a szerkesztők kénytelenek voltak bocsánatkérést közölni Farkas Vilmos erdész, egyetemi tanár cikkének egyik mondatával kapcsolatban. A cikk egy olyan következtetést tartalmazott, amely a nem szakemberek erdészeti igazgatásba bevonása ellen érvelt.⁴⁹

⁴⁷ JABLÁNCZY Sándor: A magyar erdészeti közigazgatás szerepe népi demokráciánk gazdasági életében. *Erdészeti Lapok*, 1949/5. 111.

⁴⁸ OSVÁTH István: A Szovjetunió erdőgazdálkodása és a magyar erdőgazdasági fejlődés összefüggései. *Erdészeti Lapok*, 1949/12. 267–275.

⁴⁹ MADAS András: Gondolatok az Erdészeti Lapok jubileumán. *Az Erdő*, 1987/12. 525–534.

Ilyen körülmények között a kormány döntése a Fák Hete meghirdetéséről lehetőség volt az egyesület számára, hogy bizonyítsa hasznosságát a gazdaság és a rendszer számára. 1952 őszén az OEE összehívta a fásítási kampányban részt vevő valamennyi jelentősebb tömegszervezetet, hogy megvitassák azokat a feladatokat, amelyeket a fásítási terv előír számukra, különös tekintettel a Fák Hetére, amely egy országos, de a helyben szervezett faültetések sorozatára támaszkodó rendezvénysorozat volt, és amelyre 1952 és 1957 között minden év márciusában vagy áprilisában került sor. Az erdészet regionális egységei voltak felelősek a programtervek elkészítéséért és a különböző tömegszervezetek és intézmények tevékenységének koordinálásáért, valamint a helyi lakosság eléréséért. 1953-ra az OEE kiterjedt hálózattal rendelkezett, amely mintegy ötven regionális irodát foglalt magában az egész országban. Ezek a helyi csoportok jelentették tevékenységüket az egyesület központjának. E jelentések közül sok a Fák Hetéhez kapcsolódik. 1955-ben a hét eseményei szinte egybeestek a „Szovjet–magyar barátság hónapjával”, amelyre a tudományos egyesületektől extra vállalásokat vártak. Az OEE elnöksége 1955. április közepén utasította a helyi csoportokat, hogy részletesen számoljanak be tevékenységükről, hogy az egyesület munkatársai hosszú listát készíthessenek az elért eredményekről. A beszámolót adó helyi csoportok hangsúlyozták a fásításban érdekelt szervezetekkel – legeltetési bizottságok, Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) és úttörők – való együttműködésüket.⁵⁰ Ugyanakkor a beszámolók hangneme nem volt egységes. Az Alföldön fekvő Kecskemét helyi csoportja arról számolt be, hogy:

A Gazdasághoz tartozó városok és községek minden egyes Tanácsához eljuttattam különböző fásítási propagáló plakátot, versetket és a fásítás jelentőségét tartalmazó szakmai ismertetést azal, hogy azt az M. T. elnökének a fák hete megrendezéséről szóló utasítása értelmében úgy a lakosság, mint a helyi ifjúság és a tömegszervezetekkel karöltve megtartandó ünnepegeken is-

⁵⁰ Az 1950-es években a legeltetési bizottságok olyan szervek voltak, amelyeknek a legelők használatát kellett koordinálniuk. Ezek a helyi közigazgatás, a DÉFOSZ és a különböző típusú szövetkezetek képviselőiből álltak.

mertessék. Egyben értesítettem a Tanácsokat arról is, hogy az ünnepélyes faültetéshez szükséges fásítási anyagot igénylésük alapján a hozzájuk legközelebbi erdészethelyen megkaphatják. Személyesen léptünk érintkezésbe a Megyei Úttörő és DISZ szervezetekkel, valamint az Oktatási Osztály vezetőjével, az ünnepségek sikeres megrendezése érdekében.⁵¹

Mások, mint például az észak-magyarországi Recsk a Mátra hegységben, a helyi hatásokra összpontosítottak, megmondva, hogy az egyes fajokból hány növényt ültettek el a különböző helyeken, és mely települések bizonyultak aktívnak. *Erdőmester* című közleményükben a regionális erdészet igazgatója arról panaszkodott, hogy a fásítást a munkatársak általában marginális vagy kiegészítő feladatnak tekintik ahelyett, hogy azt a legfontosabb feladatnak tartanák. Ennek ellenére 1955-ben is kiosztottak néhány díjat a helyi lakosok között.⁵² Az egyik nagy dunántúli erdészet, a Zala megyei, a szertartásos szempontokat hangsúlyozta: „Palinban Schneider Jenő igazgató a palini úttörők és pedagógusok előtt tartott ünnepség keretében előadást tartott az erdő szeretetéről, annak népgazdasági jelentőségéről, egyben átnyújtotta az úttörőcsapatnak az 1954. évi eredményes fásításért 500 Ft pénzjutalmat és emlékérmét.”⁵³

Az országfásítási kampányban az erdészeti terület szervezeti, vezetői és tagjai megpróbálták megértetni és a maguk számára definiálni, hogy a rezsim milyen típusú aktivizmust vár el tőlük, s ezen elvárások teljesítésével próbálták bizonyítani, hogy mennyire illeszkednek a szovjetizáló rendszerbe. Az országfásítás alkalmat adott arra, hogy a szakmai szervezetek és az ifjúsági szervezetek bemutassák együttműködési képességüket a gazdasági terv céljainak teljesítése terén. Ugyanakkor az 1950-es évek fásítási kampánya az elfogadott kormányzási módokról alkotott elképzelések közötti konfliktus terepe is volt. Míg egyes magas rangú tisztségeket betöltő tisztviselők elvárták, hogy mindenki helyeselje azt az elképzelést, amely szerint a Magyar Dolgozók Pártjának mindenütt jelen lévő uralma felülírhat min-

⁵¹ WKK OEE, „Fák Hete”, 3/1955. csomó.

⁵² *Erdőmester*, 1955.

⁵³ WKK OEE, „Fák Hete”, 3/1955. csomó.

den szakértelmet és szakmai kompetenciát, addig egyes erdészek merészebben értelmezték a lojalitást és a kritika kultúráját, és kiszámíthatóságot és autonómiát követeltek azzal együtt, hogy elfogadták, hogy a politikai szféra szovjetizálódott, és azt is, hogy ez nem fog megváltozni.

A fák jelenléte és a fásítási program mint helyi tapasztalat

A tudományos és a hagyományos tudásformák közötti kölcsönhatás feszültséget eredményez. A modernitás mibenlétét kutató, gyorsan klasszikussá váló munkák, mint például James C. Scott *Seeing like a State* (Ahogyan az államok látnak) vagy Timothy Mitchell *The Rule of Experts* (A szakértők uralma) című művei, megállapították, hogy a központosított államigazgatás segítségével bevezetni kívánt programokkal szembeni ellenállás globálisan jelen volt. Máté Gábor egy magyar mikrorégiót közelről szemlélve mutatja be, hogy a helyi tudás, a drámai és erőszakos hatalomváltások és a modernizációs programok hogyan hoztak létre új helyi-vidéki tájakat a 20. század második felében.⁵⁴

Az, ahogyan a helyi közösségek 1953-ban az erdők földtulajdonjogi kérdéseinek változó politikájára reagáltak, tükrözi mind a magyarországi sztálini (Rákosi-) rendszer korszakának bizonytalanságait, mind a sztálinizmustól való megszabadulás helyi szinten érzékelhető bizonytalanságát. A Földművelésügyi Minisztérium Erdészeti Osztályának levéltárában fennmaradt *Tulajdonjogi kérdések* című mappa (1945–1954) jelzi, hogy Nagy kinevezése és Rákosi Mátyás bukása még csak hír volt, amikor a faluközösségek egy része a címre kérvényt nyújtott be az általuk „önként” felajánlott erdős területek és legelők visszaszerzésére, és az erdészeti igazgatás elbizonytalanodott a Rákosi-korszakban

⁵⁴ MATE Gábor: Táj és kollektivizálás. A kisparaszti gazdálkodás felszámolásának táji hatásai az egyházasközzári termelőszövetkezet területén. In: HORVÁTH Sándor–Ö. KOVÁCS József (szerk.): Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában. MTA BTK, Budapest, 2015. 157–180.; MATE Gábor: A vízhasználat átalakulása az államosítás és a téveszesítés következtében a Völgységi-patak felső vízvidékén. In: HORVÁTH Gergely Krisztián: *Víz és társadalom Magyarországon a közép kortól a XX. század végéig*. Balassi Kiadó, Budapest, 2014. 471–515.

tett „felajánlások” érvényességét illetően. Például azt az esetet illetően, amikor az ország északi részén, Ózd iparváros közelében fekvő falu lakói ügyében az eljáró hivatalnok azt javasolta az illetékes erdészeti hivatalnak, hogy jobb lenne, ha nem fogadnák el a felajánlást: „A kormányprogramra való tekintettel meg fogjuk vizsgálni, hogy az erdő tulajdonában lévő község felajánlása még mindig időszerű-e.”⁵⁵

1953 augusztusában egy másik, szintén északon fekvő faluban a tulajdonosok közössége visszakérte az erdőjét, arra hivatkozva, hogy azt az állami átvétel óta rosszul kezelték, és nem kapták meg a nekik még járó fát.⁵⁶ Egy délnyugat-zalai eset azért figyelemre méltó, mert megmutatja, hogy a vidéki lakosok hogyan interiorizálták a földgazdálkodás tudományos elképzeléseit, és hogyan használták fel ezt a tudást és a szovjetizáció nyelvi tendenciáját arra, hogy szembeszálljanak az állami erdőgazdaság beavatkozásával, amelyről úgy vélték, hogy kárt okozott. Kerkafalván a helyi lakosok azt követelték, hogy adják vissza nekik a korábbi legelőjüket, tekintve, hogy a szövetkezet rosszul gazdálkodott, amikor a legelőről kivágatta a fasorokat. A panaszban részletesen kifejtették, hogy szerintük a rossz gazdálkodás azt jelenti, hogy szembe mennek a talajosztályozási és talajgazdálkodási rendszer elveivel, amelyet a Szovjetunió egyik jelképes tudósa, Vaszilij R. Vilijamsz fektetett le.⁵⁷ A kerkafalvai ügyet néhány héttel Sztálin halála előtt nyújtották be, ami azt a feltételezést erősíti, hogy a társadalom éppen akkoriban készült fel a mezőgazdasági gyakorlatokba való folyamatos beavatkozással szembeni ellenállásra. Az ügy a helyi történelem fontosságát is kiemeli, mivel egy nagyon kis közösségről volt szó, amely sajátos identitással és társadalmi-kulturális történelemmel rendelkezett: a falu inkább egykori nemesekből, mint egykori jobbágyokból állt, és protestánsok voltak egy katolikus régióban. Az auto-

⁵⁵ MNL OL XIX-K-1-gg 184. d. 61. mappa (Birtokügyek) Serényifalva ügye, Földbirtokrendezési Főosztály az Erdészeti Főosztálynak (1953. július 15.)

⁵⁶ MNL OL XIX-K-1-gg 184. doboz 61. mappa (Birtokügyek) Diósjenői birtokosok közösségének ügye a Földművelésügyi Minisztérium Erdészeti Főosztályához, 1953. VIII. 14.

⁵⁷ MNL OL XIX-K-1-gg 184. doboz 61. mappa (Birtokügyek) 1953. I. 22.

nómiájuk védelmében szerzett tapasztalataik hozzájárulhattak ahhoz, hogy hajlandóak voltak megírni a panaszt, és a hajdani nemesi gondolkodásmódot őrző homogénebb közösség talán szorosabb volt, és hajlandóbb volt a közös legeltetés megszervezésére, mint a legtöbb, többszörösen megosztott faluközösség.

Mark Pittaway számos példával bizonyította, hogy Zala megye a Magyar Dolgozók Pártja számára az egyik legnehezebb terület volt. Ez a Vörös Hadsereggel kapcsolatos közelmúltbeli negatív tapasztalatokból, a szovjetbarát pártok politikai céljával és propagandatevékenységével szembeni ellenállásból, valamint az olajbányászat autonóm szakszervezeti hagyományából is következett.⁵⁸ Kerkafalva esete az 1950-es évek elejének egy másik konjunktúrájához is elvezet bennünket: amikor egyének vagy csoportok megpróbálták megvédeni a fákat, vagy tiltakoztak az erdőkön kívüli fakivágás ellen, amikor úgy vélték, hogy az ilyen cselekmények károsak és törvénytelenek. Érdeemes legalább kétféle esetet előtérbe helyezni: amikor a fákkal kapcsolatos panaszok azt mutatják, hogy bizonyos közösségek a szabotázs és a feketekereskedelem fogalmát használták fel annak érdekében, hogy bizonyos személyeket eltávolítsanak a hatalmi pozíciókból, illetve amikor a panaszok célja valóban egy bizonyos fa vagy fa-sor védelmére korlátozódott.

A fák kivágásával és a tulajdonjoggal kapcsolatos kérdéseken kívül az erdészet és a környező falvak közötti találkozás egyik fő formája az erdészetnek végzett munka volt az erdészeti igazgatás fennállása óta. Ez a viszony tehát szintén tükrözi a paraszti élet változó határait és az 1950-es évek változó politikai és gazdasági környezetét. Az országfásítási kampány Alföldön kívüli legfontosabb súlypontja talán a Hanság átalakítására tett erőfeszítések keretében végzett fásítási munkálat volt. A Nagy Imre-kormány egyik 1953. augusztusi rendelete éppen az ezekhez szükséges munkaerő toborzását célozta:

8000 kat. hold kiégett legelő és rét telkesítési feladatainak végrehajtására a földművelésügyi miniszter folyó év őszétől 130 fér-

⁵⁸ Mark PITTAWAY: *The Workers' State. Industrial Labor and the Making of Socialist Hungary, 1944–1958*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2010. 52–84.

fi és 70 női munkaerőt állítson be, akiket a gaztalanítási munka mellett foglalkoztatni lehet az erdősáv telepítésénél, a facsemeték ápolásánál, a széna betakarításánál, továbbá télen a nádtermelésnél és a fakitermelési munkálatoknál.⁵⁹

A Heves megyei Észak-Mátrában Parád környéke az erdészet szempontjából sajátos térség. A 19. században a neves arisztokrata család, a Károlyiak egyik birtoka volt. Miután Károlyi Mihály, a „vörös gróf” és családja kivándorolt, a birtok állami tulajdonba került, a két világháború közötti időszak nagy részében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kezelte. Így a terület erdőgazdálkodása különösen jól dokumentált, és egészen az 1880-as évekig visszavezethető. 1949-ben a parádi erdők egy regionális államosított erdészeti vállalathoz tartoztak, amelynek székhelye a közeli Recsken volt. (Ez utóbbi hely a Rákosi-rendszer idején a közelében működő kényszermunka-/ internálótáborról is ismert.)

A fakitermeléshez, -mozgatáshoz és -rakodáshoz a közeli falvakból toborozták a munkaerőt. Az ingázó munkások alacsony fizetése az 1950-es években állandó súrlódások forrása volt az erdészeti vezetés és a falusi hatóságok között. A székertulajdonosok nem voltak hajlandók fát szállítani, mások pedig nem voltak hajlandók fakitermelőként dolgozni.⁶⁰ 1950-ben az erdészeti igazgatóság egyik csoportvezetője arról számolt be, hogy a Szajla falu közelében álló akácfa irtását fel kellett függeszteni, mert még a legjobb favágó, Maruzs János sem keresett eleget. Úgy döntött, hogy buszsofőr lesz.⁶¹ Az erdészet az alacsony fizetéseket azzal próbálta kompenzálni, hogy szabályozta és javította azoknak a munkásoknak az életkörülményeit, akiknek hosszabb ideig kellett távol maradniuk az otthonuktól. Időnként beszámolnak szalonna és búza osztásáról, különösen 1950–1951-ben, azokban az években, amikor újra be kellett vezetni a jegyrendszert.⁶²

⁵⁹ 1953. aug. 17. A Hanság területének hasznosítása. Nagy Imre első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. I. 1953. július 10. – 1954. január 15. In: BARÁTH Magdolna–GECSENYI Lajos (szerk.): I. m. 555.

⁶⁰ MNL HML XXIX. 1521. 3. doboz, 15/1951.

⁶¹ MNL HML XXIX. 1531. 2. doboz, 116/1950.

⁶² MNL HML XXIX. 1521. 2. doboz, 304/1950., 455/1950., 356/1950., 31/1950.

Ennek tükrében kap jelentőséget a Nagy Imre-kormány 1953. szeptember 11-i ülésén elfogadott előterjesztés:

Az előterjesztés megállapította, hogy az erdőgazdasági fizikai dolgozók órabére alacsony, az egyes normatételek és a munkafajták besorolása gyakran hibás, így az átlagkeresetek ebben az ágazatban lényegesen alacsonyabbak, mint a többi mezőgazdasági területen. A javasolt bérrendezés a munkabér 10,4%-os emelését tűzi ki célul, ami előreláthatóan 6–10%-os termelékenység emelkedést von maga után. Az október 1-jén hatályba lépő bérrendezés során úgy kell megváltoztatni az egyes munkák besorolását és normáit, hogy ne járjon keresetcsökkenéssel.⁶³

A faiskolákban végzett női munka a rövid távú foglalkoztatás szokásos formája volt, a szerződések általában egy évre szóltak.⁶⁴ Egy 1951 márciusában készített lista szerint a faiskolában foglalkoztatott tizennégy főből tizenhárom nő volt – nagyon fiatal, tizenhat és huszonkét év közötti nők.⁶⁵ 1952-ben a fásításban a legjobb eredményt a szajlai Oravec Anna érte el. Állítólag 210 fenyőfát ültetett, ami a norma 172%-a volt. Amikor a vártnál kevesebb facemete maradt életben, a kudarcért ugyanezen oldalakon a megszégyenítendő vezető szintén egy nő volt.⁶⁶ A recski erdészet vezetősége az 1949-ben indított fásítási akcióról reprezentatív beruházásként beszélt, azaz pluszfeladatként és -kiadásként, amely nem épült be a rendes tevékenységbe.⁶⁷ Az erdészek megszokták, hogy új fákat ültetnek a kivágott területekre és azokra a helyekre is, amelyeket az erdészek kudarcosnak vagy fenntarthatatlan (rontott) erdőnek tartanak. A gyepterületek fásításának kiterjesztése, valamint az utak mellé fák ültetése azonban korábban nem volt feladatuk. Ez utóbbi tevékenységek 1949-től kezdve az éves terv részévé váltak. A Parád környékén végzett rendszeres erdészeti feladatok közül a faiskolai munkát

⁶³ 12/b. Erdőgazdasági fizikai dolgozók bérrendezése. In: BARÁTH Magdolna–GECSENYI Lajos (szerk.): I. m. 495.

⁶⁴ MNL HML XXIX. 1531. 2. doboz, 1951. január 20-án kelt, számozatlan szerződés és 468/1952.

⁶⁵ MNL HML XXIX. 1521. 2. doboz, 8/1950., 10/1950. és 603 568/1952.

⁶⁶ *Erdőmester*, 1955. április.

⁶⁷ MNL HML XXIX. 1521. 3. doboz, 504/1949.

5. kép. Az erdőgazdaságok dolgozói a kongresszusi munkaversenyben.
 Az *Erdőgazdaság* 1954. május 25-i címlapja

volt a legkönnyebb összekapcsolni az új fásítási törekvésekkel. A faiskolai munkafolyamatot ugyanis 1950-ben nagyon részletesen szabályozták, és több tucat lépésből állt. Ez a lista ugyanabban az évben jelent meg, amikor bevezették a brigárendszer-t.⁶⁸ A fásítás a vetőmagok, különösen a fenyőfajták új körforgását is magával hozta. Az erdésznek kódneveket kellett használnia, például „Szombathely 2”, hogy jelezze, milyen fajtákat használ.⁶⁹

Az 1940-es évek végétől kezdve a munkafolyamatot és a *brigádok* létrehozásának ötletét, valamint a szervezeti felépítésükről és feladataikról szóló hosszú leírásokat politikai megfontolások

⁶⁸ MNL HML XXIX. 1531. 2. doboz, 157/1951.

⁶⁹ MNL HML XXIX. 1521. 2. doboz, 234/1950.

vezérelték: minden pontban meg kellett felelnie annak, ahogyan a rendszer a saját helyét a világban ábrázolni kívánta. A felelős vezetőktől elvárták, hogy összekapcsolják a „világbékéért folytatott küzdelmet” és a tervszámok teljesítéséért viselt felelősséget. A nem „politikailag tudatos” jelentéseket a hivatalos munkasgyűléseken nyílt kritikával illették.⁷⁰ Ezenfelül a pártszervek, a rendőrség és az erdészeti vezetés együttműködött a káderek kiválasztásában. Aki karriert akart csinálni, annak saját kézzel írt önéletrajzot kellett készítenie, amely igazolta, hogy családja szegény, és hogy a „régiből” rendszerben nem volt földtulajdona. A kérdőívekben a szakszervezetekben vagy párt- és egyéb tömegszervezetekben végzett tevékenységükről, szövetkezeti tagságukról, külföldi utazásaikról, valamint katonai szolgálatukról kellett választ adniuk, s ezen nyilatkozataik alapján értékelték a jelentkezőket.⁷¹

Az erdészeti jellegű feladatok akadályozták a falusiak mezőgazdasági tevékenységét. Voltak évszázados konfliktusok, és olyanok is, amelyek az új rezsim hatalomra jutása miatt alakultak ki. Az állatok legeltetésének joga az erdőként kijelölt területeken legalább a 19. század második fele óta kérdéses volt. A recski erdőgazdaság lapja, az *Erdőmester* 1955. májusi számában megjelent karikatúra szerint a mezőgazdasággal kapcsolatos legmarkánsabb kérdés az erdőben történő illegális legeltetés volt. A karikatúra szerint a szarvasmarhák által okozott károk ellenére az erdészek figyelmen kívül hagyták az állatállomány jelenlétét, mert hasznot húztak belőle.⁷²

Az erdőgazdálkodás a falusiak hozzáférését korlátozta a makkhoz is, amellyel a sertéseiket etethették. Ez egyre inkább így volt a fásítási kampány elindítása után, mivel kevés volt a tölgy, és a faiskolák területét az összes regionális erdészet területén bővíteni kellett.

⁷⁰ Az 1950. szeptember 20-i, 1952. március 12-i, 1950. augusztus 9-i, 1950. szeptember 1-jei ülések jegyzőkönyvei (számozás nélkül) MNL HML XXIX. 1521.

⁷¹ MNL HML XXIX. 1521. 3. doboz, 399/1949.; XXIX. 1531. 2. doboz, 4032/1950.

⁷² *Erdőmester*, 1955. május, 2.

Egy másik hosszú távú probléma a „vadon élő” állatok kártevővé válásának kérdése volt. 1949-ben a parádi és a megyei erdészek között nézeteltérés támadt a vaddisznók által okozott károk mértékéről és a vadászatuk szükségességéről. Az előbbiekről számoltak be, hogy nagyon kevés vaddisznó volt a területen, és nem okozhattak nagy károkat. Meglepő módon az 1950-es évekből származó dokumentumok alapján a falopás és az orvvadászat az általános hiányállapotok ellenére nem vált jelentős problémává.

Az 1940-es évek végére az erdészetek és a helyi lakosság között újabb feszültségek keletkeztek a magántulajdonban maradt erdők kapcsán is. Amíg az erdők államosítása be nem fejeződött, az erdészek rendelkeztek arról, hogy az egyes gazdák kapnak-e engedélyt fakitermelésre az erdőparcellájukban, vagy sem. 1949-ben és 1950-ben a döntés gyakran elutasító volt, arra hivatkozva, hogy az előző években túl sok fát vittek el. Ezenfelül az állami erdészet lepecsételte a faluközösség tulajdonát képező fát, ha az még az erdőben volt.⁷³ A legfontosabb fejlemény, amely a helyi gazdákat aggodalommal töltötte el, az 1949 májusában elkészített tulajdoni lap volt, amely az összes érdekeltet és az erdőbirtokuk helyét feltüntette. Ez előrevetítette a tulajdonviszonyok további változását, nevezetesen a magántulajdon elvesztését.

Összefoglalva, az erdészethél munkásként dolgozni nem volt jövedelmező foglalkozás, de magában hordozta annak esélyét, hogy egy vidéki egyén politikai támogatást kapjon a karrierjéhez. Hozzá tartozik, hogy a fásítási program alkalmat teremtett az országos lefedettségű szervezetekben való részvételre. A faiskolák munkalehetőséget biztosítottak, többnyire fiatal nők számára rosszul fizető munkahelyet. Az erdőgazdaságban meg lehetett tanulni a munkaverseny és a brigádok kultúráját, így potenciálisan szocializálta a vidéki lakosságot az ipari munkára. Az erdőgazdálkodás ezenkívül továbbra is részt vett az erőforrásokhoz való hozzáférés szabályozásában, s így a helyi társadalmi-gazdasági viszonyok formálásában is.

⁷³ MNL HML XXIX. 601. 3. doboz, 331/1949.

Összegzés és konklúzió

Az 1948 és 1957 közötti évtizedben a magyarországi országfásítási program erdészszakmára és szakmai szervezetekre, valamint a helyi társadalomra gyakorolt hatása mögött a sztálinista szovjetizáció, majd a desztalinizáció folyamata is ott munkált. Fontos ugyanakkor egy még nagyobb léptékű kontextus is: a magyarországi fásítás akkor már több évtizedes tapasztalata és kutatási háttere, valamint a sztálini fásítási terv is a fák és erdők környezeti és klimatikus hatásaira vonatkozó, globálisan formálódó tudás történetébe illeszkedik.

A Rákosi-rezsim viszonyai között az országfásítási program azon alkalmak egyike volt, amikor az akkor már közel kilencven éve működő OEE bizonyíthatta alkalmasságát. Ezt a lehetőséget az egyesületi vezetés meg is próbálta kihasználni, s kezdeményezően lépett fel mind a szakmai végrehajtás kidolgozása, mind a társadalmi mozgósítás terén. Ez azonban nem küszöbölte ki a pártvezetéssel való konfrontációt. Az egyesület lapjának átmeneti beszüntetése után végül az országos Fák Hete programsorozat kínált kiutat a szakmai szervezet szorult helyzetéből.

Ez a programsorozat – a kiemelkedő fásítók díjazásán és a jellegzetesen államszocialista munkaversenyen, valamint az ünnepi eseményeken keresztül – átvezet az országfásítás társadalmi hatásainak kérdéséhez. A fásításhoz kapcsolódó munkák, ahogy az állami szintű, központosított erdészeti igazgatással való interakció is, ekkor már szintén sok évtizedes tapasztalatra tekintett vissza. Idetartozik az állami csemetekertek gondozása, a fiatal fák gondozása és elkerítése csakúgy, mint a rontott erdőrészek felszámolásával és a szállítással kapcsolatos erdei munkák. Ezek egyfelől munkaalkalmat jelentettek a falvak lakói, főként a nők és a napszámosok számára, másfelől viszont a szűkös eszközállományra és a munkaidőre is nyomást helyeztek. A már 1945 előtt is létező konfliktusforrások közé sorolhatjuk azt is, hogy a mezővédő fasorok telepítésének ösztönzését a gazdálkodók gyakran eleve a termőterület csökkentéseként élték meg. A viszonyt a földosztás nyomában járó kötelező, vagy csak látszólagosan önkéntes területfelajánlások, valamint az állami erdészetektől

érkező esetleges újabb követelések folytonos lehetősége tették felesültté.

A Nagy Imre-kormány erdőgazdálkodási tárgyú, főként 1954 tavaszán kihirdetett rendeletei részét képezték a program általános céljának. Az új rendeleti keret tehát lazított az erdőszeti igazgatásban jelen levő ellenőrző tevékenység szorításán és eltörölte a faanyag kötelező felvásárlását. A rendelkezésekből kitűnik az is, hogy Nagy Imre, illetve a kormány úgy látta, hogy az országfásítás az ország hosszú távú élelmiszer-ellátása és a talaj állapota szempontjából fontos beruházás, így arra törekedett, hogy fenntartsa és népszerűvé tegye a fásítási kampányt. Ez is azt mutatja, hogy annak sztálinista keretezése ellenére, az országfásítás szükségességéről széles körű konszenzus volt az agráriummal mint rendszerrel foglalkozó szakemberek, erdészek és a Nagy Imre-kormány között. Ezt a konszenzust nem a sztálinista propaganda, hanem az alföldfásítási törekvések és az ehhez szükséges kutatások több évtizedes múltja és elismertsége teremtette meg. Az országfásítási program fő eredményeit azok a talajvédelem céljait szolgáló, de egyben a vadállatok számára is menedéket jelentő erdősávok jelzik, amelyek fenntartható tájelemeknek bizonyultak. Ezek 21. századi eltűnése időről időre komoly károkat okoz és veszélyhelyzetet teremt: az utakat semmi sem védi az erős szél által kifújtt portól, az állatok pedig a nyári 40 fok feletti hőmérséklet idején nem tudnak behúzódni az erdősávba, így hőségutát kaphatnak. Az 1948 utáni országfásítási program tehát nem valamiféle véletlen folytán vált sikeressé az egyébként káros és kudarcos sztálinista tájátalakító programok között. A sikerek az előzetesen felhalmozott ismereteknek és a hosszú ideje fennálló gyakorlatnak voltak köszönhetőek. Világosan kirajzolódott, hogy ez nem jelenti azt, hogy a korabeli erdőszet mentes volt a politikai hatásoktól és elvárásoktól.

Mint ahogy azt sem, hogy a meghozott szakmai döntések mindenben időtállóan bizonyultak. Az országfásítás környezeti hatásai és fenntarthatóságával kapcsolatos kutatások, vagyis a talajviszonyok és egyes fafajok (főleg a fehérekác-, illetve a nyár-fafajták homokos és szikes területeken való fejlődési képessége) közötti kölcsönhatások az erdőszeti kutatás tárgyai voltak a

korszak során. Az csak a 2000-es években vált tudományosan elfogadott alapállássá, hogy az Alföldön a talaj megtartásának fő eszköze nem a térség visszaerdősítése, hanem a gyepterületek és a vizes élőhelyek részleges helyreállítása lenne.